

Cenzura ca mecanism de apărare a ideologiei în democrație și totalitarism¹

■ DANIEL IONICĂ
[University of Bucharest]

Abstract

Censorship is one of the most important defense mechanisms of a State's ideology or political system. By controlling the information sources, auditors are able to ensure the optimal functioning of the system they defend. Depending on the type of society it originates from, censorship may take various forms, from a minimal role in some cases to a leading role in others.

Some forms of censorship existed and still exist regardless of the ideological nature of the regime we are putting into question. This is especially the case for oppressive regimes where censorship and propaganda are vital tools in maintaining political power and legitimacy. While in democratic societies State-based censorship is much rarer, similar measures are more discrete, diverse and may come from other institutions such as social, religious, economic or cultural establishments.

Keywords

Censorship; Manipulation;
Media Control; Expurgation;
Totalitarianism; Democracy

Introducere¹

Cenzura reprezintă puterea de control asupra conținutului și a diseminării informațiilor, tipăriturilor, filmelor, muzicii, televiziunii, teatrului, radioului, picturilor, benzilor desenate, jocurilor video, site-urilor web etc. de către o autoritate, în scopul de a limita sau a preveni răspândirea materialelor sau ideilor considerate a fi de nedorit.

În funcție de context, cenzura poate căpăta aspecte mai intruzive, putând fi folosită pentru controlul libertății de expresie și de gândire al individului, schimbarea conștiințelor în masă sau asigurarea primatului mesajului propagandistic. Cenzura există atât în țările democratice cât și în cele totalitare, există și în comunism și în capitalism, întâlnim cenzura în trecut și în prezent, neexistând semne că aceasta va dispărea în viitor din societatea umană. Fenomenul și obiectul cenzurii se adaptează mereu la realitățile politice, psihosociale și morale care pot fi schimbătoare, fiind o unealtă a Puterii în păstrarea status quo-ului. Prin Putere putem înțelege aproape orice fel de

¹ Această lucrare a beneficiat de suport financiar prin proiectul „Tineri cercetători de succes – dezvoltare profesională în context interdisciplinar și internațional”: POSDRU/159/1.5/S/132400, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013

autoritate, fie că ne referim la una politică, militară, ideologică, religioasă, comercială sau morală.

Cenzura apare atunci când puterea politică, diverse grupuri de presiune sau indivizi își impun propriile valori politice sau morale asupra publicului prin suprimarea cuvintelor, imaginilor sau ideilor pe care le găesc neconforme cu tiparul acceptat.

Fenomenul cenzurii a fost parte a societății umane încă din timpuri străvechi. La început, cenzura era văzută ca o metodă legitimă de reglementare a societății și culturii, fiind încă percepută astfel de unii. Cu toate acestea, pe măsură ce societățile s-au dezvoltat și au avansat din punct de vedere tehnologic, indivizii au devenit mai bine educați și mai conștienți în ceea ce privește drepturile lor. Acest progres, la rândul său, a făcut posibilă o mai bună înțelegere a rolului libertății de exprimare. Oamenii educați au observat rolul pe care îl au ideile exprimate liber și modul în care acestea pot afecta sau critica status quo-ul. Astfel cenzura, care a fost întotdeauna o metodă de control a fluxului de informații și a ideilor cetățenilor, a ajuns să fie folosită și privită ca un instrument al represiei.²

În prezent există oameni care cred că cenzura rămâne o metodă utilă de a proteja valorile societății³, dar astăzi, poate mai mult ca niciodată, cenzura este folosită în principal de către guverne autoritare, religii, democrații, și chiar corporații ca un mijloc de reținere a puterii.

Cenzura poate avea loc în diverse moduri; astfel, aceasta se poate efectua înainte ca lucrarea să fie făcută disponibilă publicului larg. De exemplu, când o editură refuză publicarea unei cărți, o companie de film respinge un scenariu sau un muzeu nu acceptă o expoziție pe baza unor reguli interne în acest sens. De asemenea, cenzura poate fi efectuată după ce lucrarea a fost deja publicată: o carte poate fi retrasă din librării, un album de muzică din magazine etc.

În alte cazuri, un cenzor poate distruge sau modifica o lucrare mergând până la înscrierea acestei lucrări la cele interzise prin lege. Interdicția legală poate face referire la producție sau comercializare.

Cenzura în regimurile democratice

Adesea se consideră în mod eronat, mai ales prin comparație cu societățile autoritare și cele totalitare, că în democrație cenzura nu există, aducând în discuție fie principii democratice constituționale ca libertatea de exprimare fie diverse norme legislative ce interzic cenzura de orice fel. Asocierea cenzurii cu regimurile totalitare se face mult mai des, datorită naturii mult mai intruzive pe care o capătă, în acest caz cenzura nu doar limitează diseminarea informațiilor nedorite dar și intervine în procesul de creație, sfera profesională și viața personală a cetățenilor.

Cu toate acestea, cenzura nu este străină guvernărilor democratice. Mai degrabă, puterea cenzorială trece de la autocrați și oligarhi către majoritățile populare. Mesajele oficiale sunt transmise prin intermediul școlilor publice, bibliotecilor și mass-mediei. Atena antică a avut o formă incipientă de democrație, dar asta nu a împiedicat cetatea să îl condamne pe Socrate din cauza lucrurilor pe care le-a spus și le-a scris.⁴

2 Jean-Michel Ducomte, *La censure*, (Toulouse: Editions Milan, 2007), 22.

3 În sondaje de opinie realizate de diverse O.N.G.-uri sau asociații familiale din Statele Unite cum ar fi USA Survey Home, American Library Association sau Georgia Institute of Technology arată că procente destul de mari din populația nord americană este de acord cu cenzurarea conținutului violent, rasist, pornografic, homosexual, satanist sau sexist din diverse medii. Date mai cuprinzătoare disponibile online la http://www.cc.gatech.edu/gvu/user_surveys/survey-1998-10/graphs/general/q67.htm accesat 28.04.2015 http://www.huffingtonpost.com/2014/09/22/banned-books-week-infographic_n_5852234.html accesat 28.04.2015

4 Frank Caso, *Global Issues: Censorship*, (New York: Infobase Publishing, 2008), 10.

De-a lungul istoriei, conducătorii și liderii religioși au abuzat de puterile lor pentru a interzice scrieri, cuvântări și imagini pe care le considerau drept o amenințare la adresa autorității lor sau contrare voinței divine. De asemenea, cenzura înseamnă manipularea informațiilor pe care oamenii le pot primi, inclusiv a mesajelor oficiale destinate populației. O a treia formă de cenzură este secretul; toate guvernele etichetează unele informații ca fiind secrete și încercă să prevină publicarea acestora. Guvernele alese prin vot popular sunt o construcție relativ nouă pentru civilizația umană. Cu toate acestea, democrația a devenit ideologia politică dominantă a lumii; chiar și regimurile dictatoriale arogându-și meritul de a fi democratice.⁵ Pe măsură ce numărul de guverne alese prin vot democratic a crescut la fel au crescut și eforturile de a proteja vocile disidente. Declarația Drepturilor adoptată de Parlamentul Regatului Angliei în 1689 garanta libertatea de exprimare a membrilor opoziției din Legislativul englez. Constituția Statelor Unite din 1787 garanta libertatea de exprimare pentru membrii Congresului iar în 1791 este aprobat proiectul de lege federală a Declarației Drepturilor unde primul amendament garanta dreptul la liberă exprimare, asociere, presă, și religie.⁶

Dreptul la liberă exprimare, presă și religie, la fel ca democrația, au devenit în timp parte a ideologiei dominante în lume. În secolul 20, multe națiuni au adoptat gradual garanțiile formale ale libertății de exprimare și pentru o presă liberă, în 1948 Organizația Națiunilor Unite adoptând Declarația Universală a Drepturilor Omului, drepturile de mai sus devenind o chestiune de drept internațional. Cu toate acestea, aceste garanții sunt adesea simple cuvinte pe hârtie, în special în cazul guvernelor autoritare.⁷

Pe măsură ce tehnologia a extins formele de comunicare umană, la fel s-au dezvoltat și instrumentele de cenzură. Tiparul a răspândit cuvântul scris dincolo de posibilitatea scribilor de a copia de mână texte; cenzorii au răspuns prin controlul procesului de publicare. Odată cu apariția telegrafului, telefonului, filmului, radioului, televiziunii și Internetului cenzorii au încercat să țină pasul, folosindu-se de aflarea în proprietatea de stat acelor invenții, acordarea de licențe preferențiale, bruiaje, uneori mergându-se până la controlul surselor de alimentare cu curent electric. De-a lungul istoriei omenirii, singurele organizații private înzestrate cu putere cu adevărat notabilă au fost instituțiile religioase, agenți de cenzură în sensul clasic fiind liderii politici sau religioși. Democrațiile moderne au încurajat apariția întreprinderilor private puternice. Din punct de vedere al cenzurii, cele mai importante dintre acestea sunt companiile mass-media, aceste întreprinderi private dau o a treia clasă de cenzori, a căror putere le permite să filtreze informațiile publicate în funcție de interesul avut, putând publica conținut părtinitor sau trunchiat.

Într-un context global, guvernele au folosit o gamă largă de tehnici și argumente pentru a mobiliza sprijinul populației pentru eforturile lor în cenzură. Una dintre cele mai vechi, așa cum am menționat, este argumentul religios. Anumite lucruri sunt considerate a fi ofensatoare în ochii Divinității. Aceste lucruri variază de la țară la țară, de la religie la religie, chiar și de la secte la secte. Acestea sunt în majoritate, deși nu întotdeauna, de natură sexuală. Studiile cu privire la natura impulsului uman de a-și cenzura expresia sexuală sunt prea numeroase pentru acest articol.⁸ Cititorul poate căuta să citească textele clasice pentru a vedea că problema guvernelor și a cetățenilor reacționând în acest fel nu este una nouă.

5 Julian Petley, *Censorship: A Beginner's Guide*, (London: Oneworld, 2009), 42

6 Caso, *Global*, 11

7 Caso, *Global*, 12

8 A se vedea spre exemplu Michel Foucault *Istoria sexualității*, Havelock Ellis *Studies in the Psychology of Sex*, Clive Staples Lewis *Sexual Morality*, Geoffrey Miller *How Sexual Choice Shaped the Evolution of Human Nature*, Harold Ellens *The Spirituality of Sex (Psychology, Religion and Spirituality)*,

Chiar și cele mai democratice societăți au subiecte care sunt în mod constant cenzurate fie prin suprimare clasică fie prin nefinanțare. De exemplu Marea Britanie deseori a cenzurat conflictul din Irlanda de Nord prin canalele BBC, Channel 4 și ITV, Franța unde în 1985 printr-o hotărâre judecătorească s-au confiscat și ars toate exemplarele autobiografiei lui Jean-Bedel Bokassa datorită pasajelor defăimătoare la adresa fostului președinte francez Valery Giscard d'Estaing,⁹ Statele Unite au suprimat inclusiv prin cenzură mișcările antisclavagiste în statele care vor forma Confederația, înainte de Războiul Civil, au cenzurat susținătorii sindicalismului și ai socialismului etc.

Securitatea și apărarea națională se găsesc pe locul al doilea, foarte aproape de impulsul religios, ca justificare pentru cenzura practică de instituțiile umane. Deși nu este la fel de veche ca impulsul religios de a cenzura, în forma sa modernă, cenzura de tip militar poate atinge cote mult mai înalte. De exemplu, în timp ce influența religiei asupra chestiunilor seculare s-a redus în anumite părți ale lumii, influența guvernelor, din contră, a crescut. Ne este greu să ne imaginăm un guvern care ar renunța la această putere, de a hotărî ce este permis și ce nu este permis în exprimare. Un astfel de guvern nu ar avea șanse mari de supraviețuire fiind oarecum asemănător unui om care își pierde sistemul imunitar și este expus bacteriilor împotriva cărora nu mai poate lupta.¹⁰

Există, astfel, forme de cenzură, care nu pot fi catalogate ca negative, servind la stabilitatea societății și respectării legii și care trebuie să fie examinate foarte atent pentru a le defini. În întreaga sa istorie, omul nu a reușit să creeze o formă funcțională de guvernare mai bună decât democrația, supraviețuirea ei în timp a dovedit acest lucru. Democrația nu este perfectă și cetățenii săi sunt conștienți de acest lucru, dar conform spiritului de conservare și pe principiul alegerii răului cel mai puțin rău, aceștia știu că alte regimuri au un potențial negativ mai mare.

„Cenzura prin intimidare”, poate varia de la amenințări la adresa persoanelor până la propuneri ale Guvernului de a monitoriza toate activitățile online¹¹ (de exemplu propunerea recentă în Rusia). În cazul în care cetățenii știu că activitățile lor online sunt verificate de către agenții guvernamentale din țara lor, înclinația lor de a se angaja în activități care implică libera expresie va fi mult mai mică decât în cazul în care guvernul lor nu se implică.

„Cenzura prin consens” este, de asemenea, un alt tip de cenzură despre care se vorbește puțin. Există țări în care aderarea la un cod comun social, deși nu religios, este un mod de viață. Înțelegerea acestui cod presupune discernământ în cazul limitelor de expresie. Acest tip de cenzură se transmite de la părinți la copii și prin presiunea standardelor sociale de a adera la grupuri considerate a fi „de preferat”.¹²

Cenzura economică este mult mai dificil de definit. Într-o societate în care există cenzură economică, aceasta este izolată sau întreprinsă în legătură cu un anumit tip de cenzură politică. În cazul în care există un monopol în acea țară ce este amenințat de concurență, sau o clasă de oligarhi, care este amenințată de apariția unor oportunități economice reale pentru întreprinderile mici, o cenzură de tip comercial este destul de des întâlnită chiar dacă este mai greu de identificat.¹³

9 <http://www.nytimes.com/1985/06/30/world/in-paris-an-ex-emperor-s-memoirs-go-up-in-smoke.html> accesat 17.04.2015

10 Jonathon Green, Nicholas Karolides, *Encyclopedia of Censorship*, (New York: Facts of File, 2005), 42.

11 Federația Rusă folosește Sistemul pentru Activități Operative de Investigație (Система Оперативно-Розыскных Мероприятий) pentru monitorizarea comunicațiilor electronice fără mandat lucru ce intră în conflict cu articolul 23 din Constituție ce garantează inviolabilitatea vieții private, a corespondenței, conversațiilor telefonice, telegrafice sau poștale.

12 Nick Cohen, *Censorship in the Age of Freedom*, (London: Fourth Estate, 2012), 51.

13 Lawrence Soley, „Corporate Censorship and the Limits of Free Speech”, *Extra!*, 4(1999): 39.

Ațiunile și reacțiile corporațiilor mari cu privire la Internet trebuie să fie luate în considerare în orice discuție de cenzură economică. Putem vorbi și de o cenzură corporaționistă. Unele firme importante au plătit companiile motoarelor de căutare ca Google sau Yahoo! pentru plasarea lor preferențială în topul rezultatelor afișate, atunci când un utilizator depune o cerere de căutare on-line. Aceasta reprezintă vicere de informații, deoarece cineva a plătit pentru a fi „găsit” și indirect a făcut un deserviciu competiției care va pierde în influența online și în timp va coborî și în vânzări.¹⁴

Cenzura Internetului a devenit în ultimul deceniu unul dintre cele mai importante domenii de cenzurat ale Statului. Datorită popularității lui și posibilității de contracarare a cenzurii de către utilizatorii cu cunoștințe de programare acesta reprezintă o provocare pentru Puterea de astăzi și de mâine. În prezent multe state iau în considerare sistemul de filtrare, cunoscut sub numele PICS (Platforma pentru Selecția Conținutului Internetului)¹⁵, ca răspuns la problema controalelor parentale, advocate de grupări de lobby puternice din Statele Unite și Uniunea Europeană în special. În multe țări, statul justifică cenzura, cu justificând că acesta acționează în locul părinților. Acest lucru poate fi interpretat ca „Statul ca mamă” sau „statul de tip Big Brother”, și a dat naștere multor restricții privind distribuirea informațiilor în ziua de azi în întreaga lume.

Țările democratice par din ce în ce mai dispuse să cedeze și să aprobe o legislație ce impune ca o necesitate supravegherea și securitatea cibernetică cu orice preț. Acest lucru este evident în legislația cu potențial represiv, care este în curs de adoptare sau propusă, legislație care ar putea deschide calea supravegherii generalizate. FISAA și CISPA în Statele Unite ale Americii, Proiectul Legislativ pentru Comunicații Online în Marea Britanie, Wetgeving Bestrijding privind lupta contra criminalității informatice din Olanda pot sacrifica libertatea de exprimare on-line pentru lupta împotriva criminalității cibernetică.¹⁶ În Raportul Inamicii Internetului din 2014 întocmit de *Reporteri fără Frontiere*, se notează că dacă guvernele care, în mod tradițional respectă drepturile omului, adoptă acest tip de legislație represivă, acest fapt va oferi liderilor țărilor autoritare argumentele necesare folosirii împotriva propriilor criticilor ai arsenalelor legislative.¹⁷

Sophia Rosenfeld în lucrarea *Writing the History of Censorship in the Age of Enlightenment* afirmă că în domeniul teoriei, nu mai există un consens asupra a ceea ce cenzura este și ceea ce nu este.¹⁸ În societățile occidentale, odată cu încetățenirea în sfera publică a unor concepte precum corectitudinea politică, instigarea la ură, feminismul, masificarea artei, pornografia etc. tot mai multe subiecte devin tabu și sunt evitate pe motiv că ar fi ofensatoare la adresa unor grupuri sau minorități. Subiecte ca rasa, sexul sau religia, în principal cele minoritare dintr-un stat, urmează un tip de discurs prestabilit în mass-media sau în instituții. Profesorul Steven Pinker într-un studiu despre relația dintre psihologie și tabu¹⁹ notează rolul important pe care dizidența îl are într-o societate și îmblânzirea crescândă a acestuia mai ales în

14 Soley, „Corporate Censorship”, 39.

15 Standardul PICS (Platform for Internet Content Selection) oferă o alternativă la cenzurarea de către guverne a informației online <http://whatis.techtarget.com/definition/Platform-for-Internet-Content-Selection-PICS>

16 Reporters sans frontiers, *Enemies of the Internet 2014*, Raportul pe anul 2014, disponibil on-line <http://surveillance.rsf.org/en/> accesat 17.04.2015

17 Reporters sans frontiers, *Enemies of the Internet 2014*, Raportul pe anul 2014, disponibil on-line <http://surveillance.rsf.org/en/> accesat 17.04.2015

18 Sophia Rosenfeld, „Writing the History of Censorship in the Age of Enlightenment” în Daniel Gordon, *Postmodernism and the Enlightenment: New Perspectives in Eighteenth-Century French Intellectual History*, (London: Routledge, 2001), 42

19 Steve Pinker, *The Blank Slate – The Modern Denial of Human Nature*, (London: Penguin Press Science, 2003)

ultimii 20 de ani. Având ca obiect de studiu o serie de campusuri universitare Pinker notează că „în mod ironic, campusurile care ar trebui să se bazeze pe schimbul de idei mai mult decât alte instituții, de cele mai multe ori restricționează exprimarea mai agresiv decât societatea în sine.”²⁰

Cenzura în regimurile totalitare

Cenzura a fost mereu o trăsătură emblematică a dictaturilor de-a lungul istoriei. Spre deosebire de democrații, în statele autoritare și mai ales cele totalitare cenzura capătă o valoare deosebită în economia regimului, îndeplinind sarcini vitale în existența și justificarea acestuia. După cum am specificat anterior, cenzura se transformă și se adaptează cadrului specific dintr-o societate și necesităților de moment, acest lucru este adevărat și în cazul ideologiei dominante într-un stat. Filosofia totalitară este cea de a controla cât mai complet cetățenii săi, schimbându-le modul de gândire și de viață după șablonul dorit, produsul final dorit fiind *omul nou* (cu toate alternativele sale din fascism, comunism sau nazism). Cenzura provenită din aceste forme de guvernământ joacă alt tip de rol comparativ cu democrațiile, fiind mult mai apăsătoare, abuzivă și omniprezentă în misiunea ei de a contribui la formarea societății după canonul ideologic.

Ce observăm cel mai pregnant este că în totalitarism, cenzura în cvasitotalitatea cazurilor capătă aspecte instituționale, beneficiind de o atenție deosebită din partea statului.

Approape fiecare stat totalitar a avut o instituție a cenzurii²¹, responsabilă cu pavarea drumului mesajului propagandistic ce trebuia auzit fără bruiaje. Regimurile totalitare se descriu ca fiind eterne, inevitabile din punct de vedere al evoluției istorice, dorite în mod consensual de majoritatea populației și deținând toate răspunsurile la problemele umanității. Tocmai acest mesaj și imagine publică trebuie perpetuată până când este văzută ca unic adevăr de către cetățenii săi. Orice problemă apărută care ar putea arăta failibilitatea regimului atotputernic trebuie fie acoperită complet, fie mascată și găsiți vinovați externi sistemului, dușmani ai ideologiei. Eliminarea îndoielii în „supremația evidentă” a doctrinei trebuie făcută chiar în cazul în care aceasta contrastează flagrant cu trecutul sau realitatea prezentă. Aceasta este probabil principala diferență între rolul pe care cenzura îl joacă în regimurile totalitare față de celelalte tipuri de cenzuri. Este o mare diferență între nevoia unei autorități de a ascunde anumite informații nedorite și a organiza un sistem de represiune care să orchestreze o uitare colectivă forțată. Rezultatul în cel de al doilea caz are urmări pe termen lung la nivelul mentalului colectiv, transformând oamenii într-o masă ușor de controlat datorită sistemului de valori inversate. O cercetare deosebit de valoroasă pe reforma gândirii centrată pe aspecte psihologice ale manipulării într-un regim totalitar este *Thought Reform and the Psychology of Totalism* de Robert Jay Lifton unde este prezentat mai pe larg acest fenomen în China comunistă.

A fost de mult timp observat că însăși noțiunea de „cenzură”, văzută, pe de o parte, ca o instituție a Statului, sau, pe de altă parte, ca un sistem de reglementări cvasi-legale a căror funcție este de a controla cuvântul tipărit și mijloacele de a exercita influență prin aceasta, nu acoperă decât într-o mică măsură forma pe care cenzura o dobândește în regimurile totalitare, regimul sovietic, în special. În

²⁰ Pinker, *The Blank Slate*, 71.

²¹ State ca Republica Populară Ungară sau Iugoslavia nu au avut o instituție a cenzurii în sine, atribuțiunile cenzoriale fiind îndeplinite de editurile de stat, poliția politică sau Ministerul Culturii și Educației Socialiste.

astfel de regimuri, cenzura este un fenomen cu totul diferit, cum nu a mai existat niciodată în istorie.²²

Mai mult, ar trebui amintit că, în contextul cenzurii comuniste în sine, ca o instituție puternică a statului, precum și mijloacele și metodele utilizate pentru a influența cuvântul tipărit, nu au fost epuizate toate mijloacele disponibile de presiune și reglementare, și, în anumite cazuri și în anumite etape ale istoriei statelor comuniste, a jucat un rol mai puțin important decât acțiunile în sine ale Partidului unic.

În funcție de necesitățile momentului, sau în funcție de cei care se succedau în posturile de conducere, cădeau în dizgrație și trași pe linie moartă sau mai rău, fugeau din țară, istoria era rescrisă. Trecutul era adaptat atât pentru a motiva acțiunile din realitatea imediată, cât și pe cele din viitor. Întreg procesul de modelare a trecutului este unul complex chiar și într-un sistem totalitar care nu trebuie să se poarte cu mânuși.²³

România nu a dus lipsă nici de cenzură nici de o instituție²⁴ specializată în acest sens în perioada comunistă. Scriitorilor le era strict interzis să înfățișeze într-o lumină oarecum mai favorabilă societatea de dinainte de momentul august 1944. Despre aceste lucruri nu se putea scrie decât cu ură și „*furie proletară*”, orice încercare de a umaniza vreun reprezentant al burgheziei vreun fascist era sortită eșecului.²⁵

În tot blocul comunist a existat o cenzură a Statului, unde diverse ministere au avut în subordine o instituție mai mult sau mai puțin oficială a cenzurii. În statele comuniste produsele culturale trebuiau să reflecte nevoile propagandistice ale Statului.²⁶

După impunerea modelului politic sovietic în statele din Estul Europei, cenzura de Stat a exercitat un control strict mai ales în primul deceniu de la cimentarea puterii comuniste. În Uniunea Sovietică, în perioada stalinistă, cenzura a căpătat cele mai înfricoșătoare proporții și metode operaționale abuzive și inumane. Ca exemplu, buletinele meteorologice erau modificate în cazul în care temperatura trecea sau scădea peste pragul înscris în condițiile derulării muncii.²⁷

Atât în Uniunea Sovietică cât și în statele satelit ale acestuia nu exista jurnalism independent, toate articolele și reportajele fiind alcătuite de Partidul Comunist sau de organizațiile asociate acestuia. Presa străină era compusă în principal de ziarle editate de partidele comuniste sau organizații socialiste din afara acestui spațiu.²⁸

O altă distincție între cenzuri se poate face în funcție de abordarea regulatoare și cea structurală.²⁹ Cenzura regulatoare se referă la misiunea tradițională a termenului și reprezintă totalitatea investigațiilor instituționalizate ale controlului pre și post-publicare al unei lucrări bazate pe opoziția dintre cenzor și cenzurat.³⁰

Cenzura nu este doar o modalitate de a suprima un discurs sau un comportament jignitor sau nepotrivit, ci și un mod de modelare a oamenilor în șabloane

22 Oleg Volkov, *Sinking into the Darkness*, (Moscow: Eksmo, 2007), 61.

23 Daniel Ionică, „Cultural Repression in Communist Romania – The Role of Censorship in Maintaining Political Power”. (Lucrare prezentată la conferința *După 25 de ani. Istoriile și memoriile comunismului*, București, 20-21 Noiembrie 2014).

24 Principala instituție responsabilă cu cenzura în România comunistă a fost Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor care a activat între 1949 și 1977 .

25 Ionică, „Cultural Repression”

26 Jean-Francois Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste, din 1945 până în zilele noastre*, (Iași: Polirom, 1998), 54.

27 Paul Lendvai, *The Bureaucracy of Truth. How Communist Governments Manage the Truth*, (London: Burnet Books, 1981), 45.

28 Soulet, *Istoria comparată*, 55.

29 Robert Jay Lifton, *Thought Reform and the Psychology of Totalism*, (North Carolina: UNC Press, 1989), 31.

30 Lifton, *Thought Reform*, 31.

acceptate de autoritatea politică. Conform lui Judith Butler, cenzura este o formă productivă de putere: ea nu este doar privativă, dar și formativă. Cenzura caută să producă subiecți conform normelor explicite și implicite, iar la baza acestui proces stă regularizarea discursului. Aceasta din urmă, implică faptul că producția subiectului nu este strict legată de reglementarea discursului subiectului, ci mai degrabă la reglementarea domeniului social al discursului acceptat. Pentru a deveni un subiect înseamnă a fi supus la o serie de norme explicite și implicite care guvernează tipul de discurs care este acceptat drept „discurs de subiect”.³¹

Este și părerea Liliane Corobca că modelul comunist de cenzură nu se diferențiază radical de alte modele, cel nazist, de exemplu (cele două tipuri de regimuri totalitare, comunismul și nazismul, au și fost văzute ca fiind în esență de aceeași natură, dar cu „semn ideologic” inversat). Diferența este că, în timp ce în Germania ariană, propaganda s-a situat mereu pe primul loc (grăitoare fiind aici numărul enorm de materiale cu caracter propagandistic reprezentate de cântece, literatură și filme naziste), în comunism în schimb, accentul a fost pus pe cenzură, exemplul Glavitului Sovietic fiind cel mai grăitor aici.³² Acceptând ideea că cenzura și propaganda, luate împreună, constituie un model de comunicare în masă, putem identifica unele din componentele acestui model: „decuparea ipocrită a evenimentelor, ocultarea acestora – procese supravegheate de „funcționarii Adevărului” – dependența de o unică agenție de presă (națională, oficială și de stat, sub controlul partidului), a întregului sistem mediatic, controlul accesului la profesie și al practicilor profesionale, al resurselor materiale și al discriminării produselor culturale, privarea de surse alternative de informare”³³. Același autor numește câteva rezultatele aplicării acestor componente (metode): generalizarea „limbii de lemn”, a discursului publicistic steril și sterilizant, construit din „adevăruri convenabile” și din „interpretări conforme”, vicierea educației și culturii prin politizarea lor excesivă (cenzura comunistă taxa drastic apolitismul – n.m.), paralizarea fluxurilor informaționale atât la nivelul sferei private, cât și al celei publice – publicului i se cere să adere la „adevărurile oficiale”, iar dacă nu o face, să nu-și manifeste îndoiala, să nu exprime comparații și, mai ales, să nu critice”³⁴.

În teoria jurnalismului se spune că acesta nu înfățișează de fapt realitatea, ci o recompune, instituind criterii, valori, norme ce diferă, poate, de cele existente în viața de zi cu zi. Cenzura comunistă și-a pus atât de mult amprenta asupra presei, încât aceasta nu doar a recompus realitatea, dar a reușit să o transforme într-un veritabil basm, inversând ierarhiile, transformând albul în negru și negrul în alb. Marian Petcu vorbea de o „non-actualitate vehiculată de presă”³⁵ și de faptul că „unica valoare a unei știri este dată de măsura în care servește partidului unic”³⁶.

Acest lucru implică articolele de ziare, documentele și cărțile trebuiau rescrise, noile forme înlocuindu-le în arhive pe cele vechi, care erau distruse, pentru a nu rămâne nicio urmă despre cea ce se întâmplase cu adevărat cândva, sau măcar despre care fusese ultima variantă agreată de conducători³⁷.

31 Judith Butler, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, (London: Routledge, 1997), 250.

32 Liliana Corobca, *Epurarea cărților în România. Documente (1944-1964)*, (București: Comunicare Media, 2011), 24.

33 Marian Petcu, *Puterea și cultura – o istorie a cenzurii*, (Iași: Polirom, 1999), 18.

34 Petcu, *Puterea*, 18

35 Petcu, *Puterea*, 19

36 Petcu, *Puterea*, 19

37 Bogdan Ficeac, *Tehnici de manipulare – Remodelarea gândirii într-un sistem totalitar*, (București: Nemira, 1998), 32.

Concluzii

Cenzura a fost complementară creației din cele mai vechi timpuri. Încă de când o autoritate, de orice natură ar fi fost, a simțit că poziția sau măcar prestigiul i-ar putea fi afectate de un produs al gândirii omenești, s-a mobilizat pentru a împiedica acest fapt. Abordarea și mijloacele folosite în îndeplinirea acestei sarcini diferă după cum am arătat în funcție de cine este agentul cenzurator și nivelul de toleranță acceptat de ideologia lui.

Principiul din romanul *1984* de George Orwell „*Cine controlează prezentul controlează trecutul. Cine controlează trecutul controlează viitorul*” se aplică cu succes indiferent de natura regimului analizat, cenzura este un instrument vital pentru unele și un rău necesar pentru altele, însă scopul ultim este asemănător: apărarea și perpetuarea modului considerat a fi cel legitim de a conduce și a vedea felul în care lumea trebuie să existe.

Pe parcursul studiului ne-am referit în principal la asemănările și diferențele între cenzura practică în societățile democratice și cele totalitare, identificând motivele specifice în fiecare caz și tehnicile folosite. În ambele cazuri însă, criticii subliniază că apelul la cenzură este adesea un semn al neputinței Statului sau diverselor organizații de stat și publice de a rezolva problemele sociale cu care cetățenii lor se confruntă. În absența informațiilor obiective o revoltă împotriva sistemului este mai puțin probabilă, în special dacă educarea s-a făcut de timpuriu pe canonul dorit.

BIBLIOGRAFIE

Cărți și articole

- BUTLER, Judith, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, London: Routledge, 1997;
- CASO, Frank, *Global Issues: Censorship*, New York: Infobase Publishing, 2008;
- COHEN, Nick, *Censorship in the Age of Freedom*, London: Fourth Estate, 2012;
- COROBICA, Liliانا, *Epurarea cărților în România. Documente (1944-1964)*, București: Comunicare Media, 2011;
- DUCOMTE, Jean-Michel, *La censure*, Toulouse: Editions Milan, 2007
- FICEAC, Bogdan, *Tehnici de manipulare –Remodelarea gândirii într-un sistem totalitar*, București: Nemira, 1998;
- GREEN Jonathon, KAROLIDES Nicholas, *Encyclopedia of Censorship*, New York: Facts of File, 2005;
- LENDVAI, Paul, *The Bureaucracy of Truth. How Communist Governments Manage the Truth*, London: Burnet Books, 1981;
- LIFTON, Robert Jay, *Thought Reform and the Psychology of Totalism*, North Carolina: UNC Press, 1989;
- PETCU, Marian, *Puterea și cultura – o istorie a cenzurii*, Iași: Polirom, 1999;
- PETLEY, Julian, *Censorship: A Beginner's Guide*, London: Oneworld, 2009;
- PINKER, Steve, *The Blank Slate – The Modern Denial of Human Nature*, London: Penguin Press Science, 2003;
- ROSENFELD, Sophia, „Writing the History of Censorship in the Age of Enlightenment” în, *Postmodernism and the Enlightenment: New Perspectives in Eighteenth-Century French Intellectual History*, ed. Daniel Gordon, London: Routledge, 2001;
- SOLEY, Lawrence, „Corporate Censorship and the Limits of Free Speech”, *Extra!*, 4(1999): 34-43;

SOULET, Jean-Francois Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste, din 1945 până în zilele noastre*, Iași: Polirom, 1998;

TRONCOTĂ, Tiberiu, *România comunistă. Cenzură și propagandă*, București: Tritonic, 2006;

VOLKOV, Oleg, *Sinking into the Darkness*, Moscow: Eksmo, 2007.

Lucrări prezentate la reuniuni sau conferințe academice

IONICĂ, Daniel, „Cultural Repression in Communist Romania – The Role of Censorship in Maintaining Political Power”. Lucrare prezentată la conferința *După 25 de ani. Istoriile și memoriile comunismului*, București, 20-21 Noiembrie 2014.

Resurse online

<http://whatis.techtarget.com/definition/Platform-for-Internet-Content-Selection-PICS>

http://www.cc.gatech.edu/gvu/user_surveys/survey-1998-10/graphs/general/q67.htm

http://www.huffingtonpost.com/2014/09/22/banned-books-week-infographic_n_5852234.html

<http://www.nytimes.com/1985/06/30/world/in-paris-an-ex-emperor-s-memoirs-go-up-in-smoke.html>